

УДК 37.06:94(477.82)

О. Й. Дем'янюк,
доктор історичних наук, професор кафедри документознавства та інформаційної діяльності
Луцького інституту розвитку людини Університету «Україна»

Використання відомостей про загиблих на Сході України волинян у патріотичному вихованні школярів краю

Бойові дії на Донбасі, які з різною інтенсивністю тривають від квітня 2014 р., вимагають не лише переосмислення сучасного стану боєздатності Збройних сил України, але й потребують внесення змін у систему національного виховання школярів і студентів. У статті висвітлюється участь волинян в антитерористичній операції, аналізуються причини та обставини загибелі 105 жителів Волинської області у 2014 р., прогнозується використання новітньої героїки в національному вихованні школярів краю.

Ключові слова: бойові дії, Схід України, національне виховання, волиняни, Волинський край, загиблі герої, Волинський пантеон.

Demianiuk O. Y. Usage of the Information about Volynians, Killed in the Eastern Ukraine, in the Process of Patriotic Education in the Region's Schools.

Military events in the East of Ukraine, which with varying intensity have lasted from April 2014, require not only a rethink of the current state of combat readiness of the Armed Forces of Ukraine, but also require changes in the national education system of pupils and students. In the article the Volyn participation in the antiterrorist operation is lightened. The causes and circumstances of the deaths of 105 residents of Volyn region in 2014 are analyzed as well as the usage of the modern heroics in national education in schools is forecasted.

Key words: military events, Eastern Ukraine, national education, Volynians, Volyn Region, Heroes, Volyn's pantheon.

Постановка проблеми. Упродовж попередніх не повних двох років громадськість Волинської області часто відчувала біль утрати. Прощалися з найціннішим – людським життям. Адже лише за 2014 р. на Сході України в російсько-українській війні поклали своє життя сто п'ять волинян (тут наведено кількість загиблих, смерть і поховання яких підтверджено документально). Самопожертва більшості з них в обороні територіальної цілісності України, на наше переконання, має стати зразком віданості національним ідеалам української державності, разом із прикладами з військово-політичного минулого нашого народу має слугувати формуванню національної свідомості підростаючого покоління. Загибель новітніх героїв не повинна залишитися поза увагою педагогічних колективів шкіл, технікумів, університетів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На жаль, сьогодні українська історіографія не може похвалитися значним науковим доробком із окресленої у назві статті проблеми. Поодинокі публікації лише починають з'являтися на сторінках наукових часописів. Дещо більше інформації, хоча не завжди достовірної, вміщено у друкованих і електронних ЗМІ.

Щойно 23 листопада 2015 р. на базі Національного військово-історичного музею України відбулася всеукраїнська наукова військово-історична конференція «Анексія Автономної Республіки Крим і війна на Донбасі. 2014–2015 рр.», матеріали якої ще перебувають у друці.

У 2015 р. вийшла у світ праця авторського колективу журналістів «5 каналу» «Неоголошена війна. Невідомі факти і хроніка АТО» [1], а згодом дослідження Є. Положія, присвячене подіям під Іловайськом, з аналогічною назвою – «Іловайськ» [2]. Однаке в них фактично немає інформації про волинян, які воювали на сході держави й загинули за її територіальну цілісність.

У цьому році на теренах Волинської області з'явилося два видання, присвячених героям Волинської землі, які не повернулися з антитерористичної операції у 2014 р. Спочатку вийшла книга-пом'яник «Волинський пантеон: Схід–2014» авторства О. Дем'янюка й Г. Гулька [3], а згодом з'явилося перевидання цієї праці зі значним розширенням змістової частини [4].

Метою статті, з огляду на озвучену вище проблему й аналіз виявлених публікацій, є спроба означити місце героїчних вчинків воїнів-волинян, які боронили суверенітет української держави на сході країни, зокрема полеглих у 2014 році, в патріотичному вихованні учнів загальноосвітніх шкіл Волинської області.

Виклад основного матеріалу. Здавалося б, що після втрати «Небесної сотні» в лютому 2014 р., серед якої було п'ятеро волинян, українська громада й нова влада мали зробити все для виходу країни з політичної кризи. Революція гідності, в яку переріс Євромайдан, дала черговий шанс українцям стати європейською нацією, скористатися своїм правом на побудову

Наукові публікації

національної держави, згадати й оцінити державотворче минуле. На Майдані зміцнювалася багатоетнічна українська політична нація, заснована на патріотизмові, народній гідності й волі до справедливості. Традиційні поділи в суспільстві – етнічний, мовний тощо – тут утратили сенс.

Мали би відбутися зміни й у національному (чи, як це означено в Концепції національно-патріотичного виховання дітей та молоді, – національно-патріотичному [5]) вихованні. Мета якого, на наш погляд, полягає у відродженні гордості за приналежність до української нації, чітке усвідомлення багатовікових традицій українського народу, опанування надбаннями попередніх поколінь українців, становлення переконаного патріота своєї держави, свого краю – носія української державницької традиції.

Аналіз цілей та мети національного виховання свідчить про те, що тут визначальним фактором є ідеологія і політика держави. Не існує жодної держави, навіть найбільш демократичної, у якій би цілі виховання в навчальному закладі не спрямовувалися на зміцнення вже складених суспільних відносин, були відірвані від політики й установленої в державі ідеології [6, 216]. Разом із тим, вважаємо, що базис національного виховання має виражати потребу в підготовці підростаючого покоління до виконання суспільних функцій, які назріли історично та є притаманними для нації.

Тому логічно, що в Концепції національно-патріотичного виховання дітей та молоді зафіксовано, що «нині, як ніколи, потрібні нові підходи і нові шляхи до виховання патріотизму як почуття і як базової якості особистості. При цьому потрібно враховувати, що Україна має древню і величну культуру та історію, досвід державницького життя, які виступають потужним джерелом і міцним підґрунтам виховання дітей і молоді. Вони уже ввійшли до освітнього і загальновихового простору, але нинішні суспільні процеси вимагають їх переосмислення, яке відкриває нові можливості для освітньої сфери» [5, 2].

2014 рік став роком переосмислення багатьох національних та інтернаціональних цінностей, роком усвідомлення значною частиною українців автентичності, приналежності до нації зі славним минулім і традиціями. На жаль, це усвідомлення прийшло після значних людських втрат на сході України, коли гинув справжній цвіт нації, рятуючи східні кордони держави від російської агресії [7, 115].

Сепаратистські настрої, які у квітні 2014 р. почали розпалюватися на території Донецької та Луганської областей, невдовзі переросли у криваве протистояння незаконних збройних формувань цього регіону, підтриманих, озброєних і керованих з території Російської Федерації, з одного боку та правоохоронними органами України, з наступним

залученням військових частин Збройних сил України – з іншого. Чимало людей цього регіону накликали біду на свій край, перебуваючи під впливом російської пропаганди. Починаючи з березня 2014 р., проросійські бойовики захопили деякі державні установи Донецька, Луганська, інших міст Донбасу. На Донеччину й Луганщину безперешкодно прибували загони російських диверсантів, оскільки кордон не було перекрито.

Політичним керівництвом держави оголошено антитерористичну операцію (АТО) на території цих областей із залученням Збройних сил України. Її дія поширювалася на території Донецької й Луганської областей (з 14 квітня 2014 р.), Ізюмський район та м. Ізюм Харківської області (14 квітня – 7 вересня 2014 р.) [8]. Завдяки діям правоохоронців, місцевих еліт та громадських активістів російські плани з роздмухування сепаратизму провалилися на Харківщині, Дніпропетровщині, Запоріжжі, Херсонщині, Миколаївщині, Одеській.

У середині квітня українські десантники звільнили від ворога аеродром міста Краматорська й гору Каракун, звідки почали визволення краю. Проте на підмогу терористам почали надходити нові сили з Росії, озброєні танками, бронемашинами, системами протиповітряної оборони та іншим важким озброєнням. Отож швидко завершити ліквідацію терористичних груп не вдалося. В Україні з'явилися розвідувально-диверсійні групи збройних сил Російської Федерації, а протистояння поступово переросло у масштабний воєнний конфлікт.

У державі почалася мобілізація. Від 30 квітня 2014 р. розпочато формування військових підрозділів територіальної оборони Збройних сил України при обласних державних адміністраціях – батальйонів територіальної оборони. Незважаючи на численні докази присутності російських військ на території, офіційно Росія й до сьогодні не визнає факту свого вторгнення, тому з українського боку війна розглядається як неоголошена.

У травні сепаратисти інсценували незаконні «референдуми» щодо «незалежності» самопроголошених «Луганської народної республіки» «ЛНР» і «Донецької народної республіки» «ДНР». У захоплених містах влаштовувалися нечисленні дільниці для голосування, біля яких збиралися черги, аби забезпечити необхідну пропагандистську «картинку» для російських ЗМІ про начебто підтримку сепаратистів місцевим населенням. Наприкінці травня «ЛНР» та «ДНР» підписали угоду про утворення «союзу республік Новоросії». Проте цей вигаданий у Москві проект не прижився.

Світова спільнота швидше і, головне, жорсткіше, ніж це було під час російсько-грузинського збройного конфлікту в 2008 р. відгукнулася на протиправні дії Російської Федерації на території України. Так, міністр

закордонних справ Польщі Р. Сікорський вже 14 квітня висловив своє ставлення до цих подій: «Те, що відбувається в Україні, недопустимо; сильніша країна спочатку займає частину слабшої, а пізніше фінансує диверсійну діяльність, пояснюючи це етнічними проблемами, яких не існує. Ви знаєте, що як у Криму, так і на Сході України всі розмовляють російською. ЗМІ російськомовні. І дотепер там не було жодних етнічних проблем» [9].

У Волинській області мобілізація розпочалася з 8–9 квітня 2014 р. Від самого її початку й донині жителі краю беруть активну участь у захисті державного суверенітету України. Більшість мобілізованих поповнили лави 51-ї окремої механізованої бригади (ОМБр), яка дислокувалася в м. Володимири-Волинському. Від грудня 2014 р. на базі цієї військової частини створено 14-ту ОМБр.

Перші воєнні втрати Волинський край зазнав вдосвіта 22 травня 2014 р., коли волинські бійці були атаковані на блокпосту поблизу м. Волноваха на Донеччині. Блокпост упритул обстріляли терористи, які під'їхали на кількох джипах та інкасаторських автомобілях. На місці загинуло декілька осіб. Згодом ще кілька військових померло в лікарнях від поранень.

У результаті обстрілу десять волинян із 3-го батальйону 51-ї ОМБр загинули. Назвемо поіменно загиблих бійців: майор Леонід Полінкевич, старший сержант Олександр Артемук, молодший сержант Дмитро Йовзик, солдати Микола Бондарук, Михайло Грицюк, Володимир Зарадюк, Віталій Ліщук, Віталій Махновець, Павло Попов, Володимир Прокопчук [4]. Загалом тут загинуло 18 військовослужбовців Збройних сил України (ЗСУ). 4 червня 2015 р. Президент України П. Порошенко підписав указ про нагородження медаллю «Захиснику Вітчизни» за особисту мужність і високий професіоналізм, виявлені у захисті державного суверенітету та територіальної цілісності України, вірність військовій присязі [10], усіх полеглих під Волновахою волинян.

У червні українським військовим вдалося завдати низку поразок російським найманцям під Красним Лиманом, Ямполем і Миколаївкою. Російські військові та місцеві колаборанти, які раніше обіцяли «перетворити Слов'янськ на Сталінград», утекли. Частину з них, яка пересувалася танками, українці знищили, а частині, що їхали цивільними автомобілями, вдалося добрatisя до Донецька.

Влітку 2014 р. бої розгорнулися за розташованому в Шахтарському районі Донецької області кургані Савур-Могила (278 м), у ході яких висоту звільнили від терористів. Стратегічна важливість цієї висоти пов'язана з тим, що вона підноситься над прилеглими степовими просторами, дозволяючи контролювати велику ділянку кордону України з Росією. З вершини кургану проглядається територія радіусом в 30–40 км.

Допоки там були терористи, вони могли контролювати постачання південного угруповання Збройних сил України та коригувати обстріли цього угруповання з території Росії.

У боях за Савур-Могилу та поблизу неї воювали у різних військових підрозділах волинян. П'ятеро з них загинули, понад три десятки отримали поранення різного ступеня важкості. Так, 28 липня майор Віктор Хмелецький загинув під час мінометного обстрілу колони військових, яка пересувалася в район висоти Савур-Могила біля с. Саурівка Шахтарського району Донецької області. Старші солдати Володимир Поліщук і Олександр Свінчук загинули 5 серпня 2014 р. під час пошуково-ударних дій підрозділами 51-ї ОМБр в районі Савур-Могили. Важко поранено 7 серпня 2014 р. в бою за Савур-Могилу лучанина старшого солдата Артема Карабана. Куля пройшла над захисною пластиною бронежилета. Довгий час йому не вдавалося покинути зони бойових дій, бо йшов масований артилерійський та мінометний обстріл. Дорогою в госпіталь Амвросіївки боєць помер. 24 серпня солдат Петро Сусаль був важко поранений в бою за Савур-Могилу, помер 2 вересня 2014 р. [3, 20; 33; 40; 44; 48].

Українська армія і добровольчі підрозділи набиралися бойового досвіду. У середині червня від терористів було звільнено велике приморське місто Маріуполь. Тут місцеві мешканці добровільно будували укріплення для українських бійців, які захищали місто. У липні наші війська здійснили спробу відсісти захоплені терористами території від російського кордону, аби припинити надходження з Росії військової техніки та бойовиків. Проте, у зв'язку з масованими обстрілами артилерією та залповими системами з території самої Росії, українські частини змушені були залишити ці спроби.

У другій половині серпня 2014 р. розгорнулися бойові дії поблизу Іловайська. Переїзд міста під контроль Збройних сил України дозволив би завершити блокування терористів у Донецьку. Українські військові увійшли в місто 18 серпня. Вони змогли взяти під свій контроль більшу частину цього населеного пункту. Після введення регулярних російських військ 23–24 серпня і невдале операційне планування командування ЗСУ вже 28 серпня іловайське угруповання опинилося в потрійному оточенні.

Наступного дня терористи погодилися випустити українських бійців з оточення. Однак колони підступно розстріляли, завдавши великих втрат. За свідченнями очевидців, командири російських підрозділів отримали наказ розстріляти колону українських військових ще напередодні. Кількасот українських бійців загинули, ще кількасот потрапили в полон, де їх піддавали нелюдському поводженню. Сотні були поранені, пропали безвісти.

Наукові публікації

Потрапили в іловайський котел 51-ша ОМБр й інші підрозділи, в яких воювали волиняни. Так, за останніми підрахунками (на жаль, ще залишаються пропалі безвісти волиняни, які виходили з іловайського котла) тридцять шість жителів Волинської області загинули в боях за Іловайськ, навколоїнші населені пункти і під час виходу з оточення через «зелений коридор» [4], який для них перетворився у червоний.

Поблизу смт Кутейників в ніч проти 25 серпня 2014 р. загинуло десять бійців третього батальйону 51-ї ОМБр, у бою за Іловайськ 25–28 серпня – ще четверо волинян, під час виходу з оточення під Іловайськом – дев'ять військовослужбовців цієї бригади.

Укомплектована добровольцями-волинянами рота патрульної служби міліції особливого призначення «Світязь» УМВС України у Волинській області також воювала під Іловайськом. Переважна більшість особового складу підрозділу організовано відступила від міста, одинадцять бійців вийшли з оточення самотужки, семеро – загинули в котлі: лейтенант міліції Максим Ляшук, сержант міліції Віктор Шолуха, рядові міліції Володимир Іщук, Сергій Помінкевич, Олександр Сацюк, Олександр Сивий, Мирослав Столлярчук [11].

5 та 19 вересня в Мінську Україна, Росія і ОБСЄ уклали угоди, за якими сторони мали припинити вогонь, відвести важку зброю від лінії вогню й передати контроль за українсько-російським кордоном Україні. Після складних переговорів центральна влада України зголосилася надати частинам Донецької і Луганської областей, які станом на 19 вересня 2014 р. опинилися під контролем проросійських сил, широке самоврядування. Однак і цього разу Росія порушила угоду, ввела на український Донбас тисячі одиниць військової техніки, що дозволило організувати низку атак на кількох напрямках. Війна перейшла у фазу позиційної, а українські військовослужбовці продовжували гинути.

Для організації якісного національного виховання серед школярів необхідно зосереджувати їхню увагу на героїчних вчинках, які здійснили волиняни на Східній Україні. Наведемо кілька таких прикладів.

18 червня 2014 р. на околиці Станиці Луганської танк Т-64Б у складі командира танка молодшого сержанта Володимира Крохмаля і водія-механіка солдата Івана Ващені потрапив в оточення терористів. Снайпери противника розбили приціли і перископи, стріляти стало можливим лише навмання. Екіпаж встиг зробити кілька пострілів у бік ворога, але не влучив. Щоб не віддати бойову машину в руки сепаратистів і не здаватися у полон, екіпаж прийняв рішення підірвати танк [12].

Друга штурмова рота «Захід» 24-го батальйону територіальної оборони «Айдар», у якій служив

снайпером-розвідником солдат-доброволець Олег Михайлов, розділилася на дві групи в смт Георгіївка: одна пішла на ворога, а інша – паралельною вулицею, прикриваючи позиції. О. Михайлов вирвався вперед у той час, коли з-за будинку вийшли терористи. Потрапивши в оточення, боєць вдав, що добровільно здається в полон. Утім, щойно вороги наблизилися до нього – підірвав гранату [3, 29]. Це сталося 21 липня 2014 р.

Рядовий міліції Андрій Снітко (позивний Хома) став наймолодшим волинянином, який загинув на Сході України у 2014 р. Йому виповнилося лише 18 років і 7 місяців. У травні 2014 р. вступив добровольцем до полку патрульної служби міліції особливого призначення «Азов» ГУМВС України у Київській області. Загинув 20 серпня, коли на чолі трійки бійців потрапив у засідку під час зачистки будинку. У бік наших сепаратистів кинули гранату Й Андрій накрив її своїм тілом [13]. Його побратим згадував: «Хтось повинен був на гранату лягти, щоб врятувати товаришів. Ліг Хома, наймолодший в нашому батальйоні» [14].

Уродженець с. Залізниця Любешівського району Волинської області лейтенант-десантник Іван Пасевич у зоні бойових дій був із перших днів АТО. Третя рота 80-ї високомобільної десантної бригади, в якій служив лейтенант І. Пасевич, стояла під Слов'янськом, потім боронила Луганський аеропорт. Під час виконання чергового бойового завдання під Красним на Луганщині їх накрили реактивні установки «Град» прямо в окопі. Тоді загинуло дев'ять українських десантників. І. Пасевич своїм тілом встиг прикрити двох бійців [15].

Щойно розпочалися масштабні бойові дії на сході держави, солдат Ігор Філіпчук пішов добровольцем у батальйон «Айдар». Під час бою поблизу селища Хрящувате Луганської області він тричі виходив із укриття, щоб вистрілити із ручного протитанкового гранатомета у ворожий танк. На третій раз вже пошкоджений танк вистрілив у відповідь... Боєць захистив своїх побратимів, захистив позиції і захистив честь українського добровольця [16].

Поступово волиняни – волонтери, громадські організації, благодійні фонди, пересічні громадяни – почали увічнювати пам'ять бійців-земляків, які загинули в зоні АТО: створюються алеї героїв, стелі пам'яті, меморіальні дошки, куточки пам'яті [7, 115]. Сьогодні важко однозначно відповісти на запитання, увічнення якого саме героя відбулося першим.

Так, у Луцьку на місці стихійного вшанування пам'яті загиблих на Театральному майдані відкрили стелу героям «Небесної сотні» та полеглим воїнам АТО. 19 лютого 2015 р. на меморіальному комплексі селища Іваничі відбулося урочисте відкриття й освячення стелі пам'яті героя «Небесної сотні» Сергія Байдовського та вояків, які загинули при виконанні бойових завдань на Сході України. 9 квітня 2015 р.

на честь загиблих захисників Вітчизни у Нововолинську на алеї героїв, відкрили меморіальну стелу. 22 травня 2015 р. в Ковелі відбулося відкриття стели пам'яті на честь ковельчан – загиблих учасників АТО. Восени 2015 р. відкрито стелу пам'яті героїв, загиблих в АТО, у Володимири-Волинському. Нещодавно на міському цвинтарі в с. Гаразджа відкрито оновлену алею почесних поховань, де поховано загиблих на Донбасі у 2014–2015 рр. лучан. Цей перелік можна продовжувати.

Ще однією формою увічнення стало встановлення пам'ятних дощок на фасадах будинків, де мешкали герої, на фасадах чи всередині навчальних закладів, де вони навчалися. Вищі навчальні заклади Волині також установили меморіальні дошки своїм студентам, які загинули на Сході України. Так, у Луцькому інституті розвитку людини Університету «Україна» бережуть пам'ять про випускника вишу лейтенанта міліції М. Ляшука та старшого викладача С. Климчука. У Східноєвропейському національному університеті імені Лесі Українки встановлено меморіальну дошку загиблим студентам: першокурсникам інституту фізичної культури і здоров'я А. Снітковій А. Карабану, п'ятикурсникові інституту економіки та менеджменту С. Потапчуку.

У школах відкриваються куточки пам'яті. Місцева громада таким чином прагне зберегти вдячність своїм героям, які поклали власне життя на Сході, захищаючи територіальну цілісність України. Ще однією формою

увічнення пам'яті загиблих у зоні АТО волинян стало присвоєння їх імен навчальним закладам, де ті навчалися.

Переважну більшість волинян, які загинули у 2014 р. на Донбасі, було посмертно відзначено державними нагородами. Орденом Богдана Хмельницького III ст. нагороджено п'ятьох волинян, орденом «За мужність» – 84 бійців, медаллю «Захиснику Вітчизни» – 10 вояків-волинян [4, 120–126].

Щодо територіального поділу підраховано: загиблі у 2014 р. волиняни народилися або мешкали у всіх районах області, окрім Рожищенського і Шацького. Найбільші втрати понесли: обласний центр – 18 осіб, Володимир-Волинський район – 13, Ковельський район і м. Ковель – 11, Луцький – 10, Іваничівський – вісім загиблих [4, 130–131]. Серед них 11 офіцерів, прапорщик, старшина резерву, 21 сержант, 71 військовослужбовець солдатського складу.

Висновки. Отож, усупереч ворожим підступам і пропаганді, в Україні зміцнилася національна єдність. У питаннях захисту країни не існувало залежності від мови чи релігії. Попри жертви та економічні проблеми багато людей усвідомили цінність власної держави й армії для захисту життя й цілісності України. Приклад виконання військового обов'язку волинянами, які боронили суверенітет держави, вартий того, аби його широко використовувати у національному вихованні молодих країн.

Література

1. Каліновська О. Неоголошена війна. Невідомі факти і хроніки АТО [Текст] / О. Каліновська, О. Криштопа та ін. – Х. : Клуб сімейного дозвілля, 2015. – 512 с.
2. Положій Є. Іловайськ [Текст] / Є. Положій. – К. : Фоліо, 2015. – 378 с.
3. Дем'янюк О. Волинський пантеон: Схід–2014 [Текст] / Олександр Дем'янюк, Геннадій Гулько. – Луцьк : ПП Іванюк В. П., 2015. – 60 с.
4. Дем'янюк О. Волинський пантеон: Схід–2014 [Текст] / Олександр Дем'янюк, Геннадій Гулько. – 2-ге вид., переробл. і допов. – Луцьк : Айс Принт, 2015. – 132 с.
5. Концепція національно-патріотичного виховання дітей та молоді (додаток до наказу Міністерства освіти і науки України від 16.06.2015 р. № 641) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://don.kievcity.gov.ua/files/2015/6/17/zahody.pdf>
6. Максимюк С. П. Педагогіка : навч. посібн. [Текст] / С. П. Максимюк. – К. : Кондор, 2009. – 670 с.
7. Дем'янюк О. Кроки громадськості Волині по увічненню пам'яті волинян, які загинули на Сході України у 2014 році [Текст] / Олександр Дем'янюк // Минуле і сучасне Волині та Полісся. Некрополі краю : наук. зб. – Вип. 56. Матеріали LVI Волин. наук. іст.-краєзн. конф. (м. Луцьк, 25 листопада 2015 р.) / упоряд. Г. Бондаренко, А. Силюк. – Луцьк, 2015. – С. 115–120.
8. Закон України від 20.03.2003 № 638-IV «Про боротьбу з тероризмом» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/638-15>
9. Sikorski R. More Uprisings in Ukraine; Jailed Journalist's Parents Speak; Imagine a World [Electronic resource]. – Access : <http://edition.cnn.com/TRANSCRIPTS/1404/11/ampr.01.html>.
10. Указ Президента України № 311/2015 від 4 червня 2015 р. «Про відзначення державними нагородами України» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.president.gov.ua/documents/3112015-19093>
11. Козюпа М. Зелений коридор став коридором смерті [Текст] / М. Козюпа // Волинь-нова. – 2014. – 30 груд.
12. Власюк Л. Підірвалися, щоб не здатися ворогу [Текст] / Л. Власюк // Волинь-нова. – 2014. – 24 лип.
13. Бичкова О. Немеркучий подвиг [Текст] / Олена Бичкова // Нова доба. – 2015. – 29 серп.
14. Загиблий 18-річний волинський герой : спогади [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.volynpost.com/other/38930-zagyblyj-18-richnyj-volynskyj-geroj-spogady>.
15. Слюсар Н. Іван Пасевич своєю смертю врятував життя двох бійців [Текст] / Н. Слюсар // Вісник+К. – 2014. – 20 листоп.
16. Моклиця Ю. Ігор «Сороковий» Філіпчук – Герой України, легенда «Айдару» [Текст] / Юрій Моклиця // Луцький замок. – 2014. – 21 серп.